

УДК 351.74; 343.9
DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v3.2024.15>

Т. І. Демчук
доктор філософії з права,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права
Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»
orcid.org/0000-0002-0955-1816

А. В. Марущак
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права
Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»
orcid.org/0000-0002-4611-4906

ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКУ ІЗ ЗАХИСТУ ВІТЧИЗНИ

Правоохоронні органи України виконують ряд важливих обов'язків для забезпечення миру, стабільності та безпеки в державі. Їхня діяльність спрямована на захист національних інтересів, прав і свобод громадян, а також на підтримання правопорядку та законності. У період введеного режиму воєнного стану на території України постає питання щодо тлумачення обов'язків правоохоронних органів у сфері захисту Вітчизни, її незалежності, державних кордонів та суверенітету. Україна стикається з численними викликами, такими як військова агресія, тероризм, організована злочинність та кіберзагрози. Правоохоронні органи відіграють ключову роль у протидії цим загрозам та забезпеченні національної безпеки. Відповідно до законодавства, правоохоронні органи це органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, Бюро економічної безпеки України, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції.

У даній статті здійснено аналіз основних аспектів Захисту України правоохоронними органами, які полягають у забезпеченні правопорядку, боротьбі зі злочинністю, проведенні антитерористичної операції, охороні державного кордону, захисті критичної інфраструктури, розслідування воєнних злочинів тощо. Окрім цього, було прогнано основні функції та обов'язки правоохоронних органів, які пов'язані із захистом Вітчизни.

Виділено ряд обов'язків правоохоронних органів, які пов'язані з охороною Вітчизни. Вони спрямовані на забезпечення правопорядку та захист громадян від злочинності, захист нашої держави від зовнішнього агресора, протидію кіберзагрозам, забезпечення інформаційної безпеки та боротьби з дезінформацією тощо.

Ключові слова: правоохоронні органи, захист України, захист Вітчизни, незалежність та територіальна цілісність, обов'язки правоохоронних органів.

Demchuk T. I., Marushchak A. V. LAW ENFORCEMENT BODIES OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF FULFILLING THE OBLIGATION TO PROTECT THE MOTHERLAND

Law enforcement agencies of Ukraine perform a number of important duties to ensure peace, stability and security in the state. Their activities are aimed at protecting national interests, rights and freedoms of citizens, as well as maintaining law and order and legality. During the period of martial law imposed on the territory of Ukraine, the question arises regarding the interpretation of the duties of law enforcement agencies in the field of protection of the Motherland, its independence, state borders and sovereignty. Ukraine faces numerous challenges, such as military aggression, terrorism, organized crime and cyber threats. Law enforcement agencies play a key role in countering these threats and ensuring national security. According to the law, law enforcement agencies are the prosecutor's office, the National Police, the security service, the Military Law and Order Service of the Armed Forces of Ukraine, the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine, the state border protection authorities, the Bureau of Economic Security of Ukraine, bodies and institutions for the execution of punishments, pretrial detention centers, state authorities financial control, fish protection, state forest protection, other bodies that perform law enforcement or law enforcement functions.

This article analyzes the main aspects of the Protection of Ukraine by law enforcement agencies, which consist in ensuring law and order, fighting crime, conducting an anti-terrorist operation, protecting the state border, protecting critical infrastructure, investigating war crimes, etc. In addition, the main functions and duties of law enforcement agencies related to the protection of the Motherland were explained.

A number of duties of law enforcement agencies related to the protection of the Motherland are highlighted. They are aimed at ensuring law and order and protecting citizens from crime, protecting our state from external aggressors, countering cyber threats, ensuring information security and combating disinformation, etc.

Key words: defense of Ukraine, defense of the Motherland, law enforcement agencies, independence and territorial integrity, duties of law enforcement agencies.

Постановка проблеми. Актуальні проблеми захисту Вітчизни широко обговорюються на вітчизняному та міжнародному рівнях. Насамперед, це пов'язано із введеним в нашої державі режиму воєнного стану. Думки науковців з приводу цього включають різні аспекти – від теоретичних обґрунтувань до прикладних досліджень у галузі безпеки, оборони та правоохоронної діяльності. Зокрема, вони пов'язані з необхідністю розвитку комплексної системи національної безпеки, що включає військові, економічні, інформаційні, екологічні та інші складові. Важливим аспектом є інтеграція України до систем колективної безпеки, таких як НАТО. Також, акцентують увагу на модернізації та реформуванні Збройних сил України й збільшення ефективності діяльності правоохоронних органів, які є важливою складовою захисту держави.

Саме ефективна діяльність правоохоронних органів у процесі здійснення повноважень щодо Захисту Вітчизни активно обговорюється серед науковців, зокрема це стосується реформування системи правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, організованою злочинністю та тероризмом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною базою дослідження стали праці наступних вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема: Л. Летнянчин, Є. Григоренко, О. Передерій, С. Погребняк, М. Савчин, О. Уварова, D. Dyzenhaus, W. Heun, C. Schmitt, M. Tushnet та інші.

Мета даної статті полягає у всебічному аналізі та дослідженні обов'язків правоохоронних органів у забезпеченні національної безпеки, правопорядку та стабільності держави.

Виклад основного матеріалу. Обов'язок захищати Вітчизну правоохоронними органами є ключовим аспектом забезпечення національної безпеки та правопорядку в державі. Це завдання включає ряд важливих функцій і обов'язків, які виконуються різними правоохоронними структурами. Проте, для початку варто зазначити, що захист Вітчизни є конституційним обов'язком кожного громадянина, не лише правоохоронних органів, адже відповідно до ст. 65 Конституції України «захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України» [1].

Водночас ст. 17 Основного Закону нашої держави глаголить про те, що «захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України» [1].

Отже, проаналізувавши вищезазначені положення Конституції України слід виокремити дискусійне питання щодо доцільності застосування

одного із термінів «право» чи «обов'язок» захищати Вітчизну. У свою чергу, у п. 2.1 рішення Конституційного Суду України регламентовано, що «захист держави, забезпечення її безпеки є найважливішими функціями всього Українського народу. Військова служба – це конституційний обов'язок громадян України, який полягає у забезпеченні оборони України, захисті її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності. До військовослужбовців належать особи, які проходять таку службу, зокрема у Збройних Силах України. Військовій службі передують необхідність виконання конституційного військового обов'язку, що передбачає проходження громадянами України військової служби (добровільно чи за призовом)» [2, с. 4].

Тому, ми приєднуємось до думки професора М. Савчина, котрий вважає, що «насправді маємо два аспекти конституційного обов'язку захисту Вітчизни. З одного боку, воно є правом на спротив недемократичному правлінню, яке посягає на засади конституційної демократії. Право на спротив може мати мирний характер, або поєднуватися із насиллям, або перетікати у революцію, коли змінюється суспільний лад. З другого боку, захист Вітчизни, незалежності і територіальної цілісності спрямовано насамперед на випадки запобігання та реакцію на факти зовнішньої агресії чи збройного конфлікту проти України» [3, с. 249].

Отже, враховуючи вище зазначене можна виокремити два основні аспекти захисту України. Перший аспект полягає у конституційному праві громадян протестувати недемократичному уряду виключно мирним шляхом. Другий полягає у захисті держави від зовнішнього агресора чи збройного конфлікту для нашої держави.

Переходячи до висвітлення обов'язку захисту Вітчизни правоохоронними органами у насамперед, варто зазначити, що відповідно до ч. 1 ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 року, правоохоронними органами є органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [4]. Зазначені органами можна об'єднати у групи за різними критеріями, проте варто наголосити, що кожен з них прямо або опосередковано виконує функції та обов'язки пов'язані із захистом нашої держави.

Проаналізувавши нормативно-правову базу, яка регулює діяльність вищезазначених органів можна виокремити наступні основні групи

обов'язків правоохоронних органів, які пов'язані із захистом Вітчизни, зокрема:

Перша група обов'язків належить до сфери забезпечення національної безпеки. Центральну роль у захисті державного суверенітету, територіальної цілісності та національних інтересів відіграє Служба безпеки України (далі – СБУ). Вони протидіють шпигунству, диверсіям та іншим загрозам, що можуть зашкодити безпеці держави. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про Службу безпеки України» до завдань Служби безпеки України також входить попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень проти миру і безпеки людства, тероризму та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України [5].

Положеннями вище зазначеного закону регламентовано великий спектр обов'язків СБУ, зокрема основними, які насамперед пов'язані із захистом Вітчизни є: здійснювати контррозвідувальні заходи з метою попередження, виявлення, припинення і розкриття будь-яких форм розвідувально-підривної діяльності проти України; забезпечувати захист державного суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності України від протиправних посягань з боку окремих осіб та їх об'єднань; сприяти Державній прикордонній службі України в охороні державного кордону України; прийняти забезпеченню режиму воєнного та надзвичайного стану в разі їх оголошення; виконувати за дорученням Президента України інші завдання, безпосередньо спрямовані на забезпечення внутрішньої та зовнішньої безпеки держави; здійснювати попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів технологічного тероризму, запобігання вчиненню терористичних актів з використанням небезпечних хімічних речовин, диверсій у суб'єктів господарювання хімічної промисловості та на об'єктах критичної інфраструктури та інші [5].

Друга група обов'язків пов'язана з охороною громадського порядку. Виконання функцій щодо підтримання громадського порядку, попередження та розслідування злочинів, а також захист прав і свобод громадян належить Національній поліції України. Останні здійснюють патрулювання, забезпечують безпеку під час масових заходів та реагує на надзвичайні ситуації. бере участь відповідно до повноважень у забезпеченні та здійсненні заходів правового режиму воєнного або надзвичайного стану; здійснює у визначеному законом порядку протидію злочинним посяганням на об'єкти критичної інфраструктури, які загрожують безпеці громадян і порушують функціонування систем життєзабезпечення; захист об'єктів критичної інфраструктури, інтересів суспільства і держави від злочинних посягань у кіберпросторі,

здійснює заходи із запобігання, виявлення, припинення та розкриття кіберзлочинів проти об'єктів критичної інфраструктури; здійснює у взаємодії зі Збройними Силами України, Національною гвардією України, Державною прикордонною службою України, Державною спеціальною службою транспорту, Службою безпеки України боротьбу з диверсійно-розвідувальними силами агресора (противника) та не передбаченими законами України воєнізованими або збройними формуваннями; у межах визначеної законодавством компетенції здійснює розмінування, що має оперативний характер, у частині виявлення, знешкодження та знищення вибухонебезпечних предметів, щодо яких є підстави вважати, що вони є предметами, знаряддями чи засобами вчинення адміністративних або кримінальних правопорушень [6].

Третя група обов'язків правоохоронних органів у сфері захисту Вітчизни належать органам, які захищають державний кордон. Центральне місце серед зазначених органів посідає Державна прикордонна служба України, яка відповідає за охорону державного кордону, недопущення незаконного перетину кордону, контрабанди та інших протиправних дій. Вони також здійснюють прикордонний контроль і сприяють забезпеченню національної безпеки.

Основними обов'язками у сфері галузі Вітчизни належать: припинення будь-яких спроб незаконної зміни проходження лінії державного кордону України; припинення у взаємодії із Збройними Силами України, іншими утвореними відповідно до законів України військовими формуваннями, відповідними правоохоронними органами збройних та інших провокацій на державному кордоні України, у тому числі шляхом безпосереднього ведення бойових дій; участь у взаємодії із Збройними Силами України та іншими військовими формуваннями у ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту на державному кордоні України, міжнародного збройного конфлікту та відсічі збройній агресії проти України шляхом безпосереднього ведення бойових дій; участь у заходах із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії проти України, протимісної діяльності, а також у заходах з відновлення територіальної цілісності у межах міжнародно визнаного державного кордону України; участь у виконанні заходів територіальної оборони, а також заходів, спрямованих на додержання правового режиму воєнного і надзвичайного стану; організація запобігання кримінальним та адміністративним правопорушенням, протидію яким законодавством віднесено до компетенції Державної прикордонної служби України, їх виявлення та припинення, здійснення провадження у справах про адміністративні правопорушення згідно із законами [7].

Четверта група обов'язків пов'язана з боротьбою з організованою злочинністю та корупцією, які включають в себе Національне антикорупційне бюро України (далі – НАБУ) та Державне бюро розслідувань (далі – ДБР), здійснюють боротьбу з організованою злочинністю, корупцією та іншими серйозними правопорушеннями. Їх діяльність спрямована на виявлення та притягнення до відповідальності осіб, які вчиняють ці злочини.

Відповідно до ст. 16 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» основними обов'язками в сфері захисту Вітчизни зазначеним органом є здійснення оперативно-розшукових заходів з метою попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності, а також в оперативно-розшукових справах, витребуваних від інших правоохоронних органів; здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності, а також проводить досудове розслідування інших кримінальних правопорушень у випадках, визначених законом; вжиття заходів щодо розшуку та арешту коштів та іншого майна, які можуть бути предметом конфіскації або спеціальної конфіскації у кримінальних правопорушеннях, віднесених до підслідності Національного бюро, здійснює діяльність щодо зберігання коштів та іншого майна, на яке накладено арешт [8]. Водночас, до основних обов'язків ДБР у сфері захисту Вітчизни належать вжиття заходів щодо відшкодування завданих державі збитків і шкоди, забезпечує можливості для конфіскації коштів та іншого майна, одержаного внаслідок вчинення кримінальних правопорушень, у порядку, визначеному законодавством; здійснює оперативно-розшукову діяльність та досудове розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Державного бюро розслідувань, на підставах та в порядку, встановлених законом та інші [9].

П'ята група обов'язків пов'язана із забезпечення громадської безпеки. Правоохоронні органи здійснюють заходи з попередження та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, техногенних катастроф та природних лих. Це включає оперативне реагування на загрози та координацію дій з іншими державними структурами.

Шоста група обов'язків пов'язана із здійсненням антитерористичної діяльності та захисту критичної інфраструктури. СБУ та інші компетентні органи державної влади здійснюють комплекс заходів з попередження, виявлення та припинення терористичних актів. Вони проводять контррозвідувальні операції та співпрацюють з міжнародними партнерами для забезпечення антитерористичної безпеки. Що стосується захисту об'єктів критичної інфраструктури, таких як

енергетичні системи, водопостачання, транспортні мережі та інші, є важливим завданням правоохоронних органів. Це включає заходи з попередження диверсій та техногенних аварій.

Отже, правоохоронні органи України виконують зазначені вище обов'язки для забезпечення миру, стабільності та безпеки в державі. Їхня діяльність спрямована на захист національних інтересів, прав і свобод громадян, а також на підтримання правопорядку та законності. Окрім цього, Україна активно співпрацює з міжнародними організаціями та правоохоронними органами інших країн для обміну інформацією, проведення спільних операцій та вдосконалення методів боротьби зі злочинністю. Це сприяє підвищенню ефективності діяльності українських правоохоронців.

Висновки. Проведений аналіз нормативно-правової бази в сфері захисту Вітчизни є однією з ключових функцій правоохоронних органів, яка включає широкий спектр завдань та обов'язків. Підводячи підсумки можна зробити наступні висновки:

По перше, правоохоронні органи України здійснюють комплексний підхід до забезпечення національної безпеки, що включає боротьбу з тероризмом, організованою злочинністю, корупцією та іншими загрозами. Їхня діяльність спрямована на підтримання правопорядку та захист прав і свобод громадян.

По друге, забезпечення надійного захисту державного кордону є однією з основних обов'язків правоохоронних органів. Державна прикордонна служба України відіграє ключову роль у запобіганні незаконному перетину кордону, контрабанді та іншим протиправним діям.

По третє, Національна поліція, Служба безпеки України та інші правоохоронні органи активно працюють над виявленням та нейтралізацією внутрішніх загроз, таких як злочинність, наркоторгівля, економічні злочини та кіберзлочинність. Це сприяє забезпеченню стабільності та безпеки всередині країни.

По четверте, ефективна діяльність правоохоронних органів потребує тісної співпраці з міжнародними партнерами. Україна активно бере участь у міжнародних правоохоронних організаціях, обмінюється інформацією та досвідом, проводить спільні операції для боротьби з транснаціональними загрозами.

По п'яте, ефективна діяльність правоохоронних органів вимагає постійного вдосконалення законодавчої бази. Це включає прийняття нових законів та нормативних актів, що відповідають сучасним викликам та загрозам, а також адаптацію до міжнародних стандартів. Водночас, важливим є формування високого рівня патріотизму серед населення та співробітників правоохоронних органів є важливим для підтримання готов-

ності до захисту Вітчизни. Це включає виховання патріотичних цінностей, поширення інформації про важливість національної безпеки та підтримку морального духу.

Таким чином, обов'язки правоохоронних органів щодо захисту Вітчизни є багатограними та вимагають комплексного підходу, постійного вдосконалення та тісної співпраці з іншими державними структурами та міжнародними партнерами. Ці зусилля сприяють забезпеченню національної безпеки, правопорядку та стабільності в Україні.

Література

1. Конституція України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Рішення Конституційного Суду України № 1-п(II)/2019. URL: <https://csu.gov.ua/dokument/1-rii2019>
3. Савчин М. Право на захист Вітчизни в обов'язок захищати Вітчизну. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. Вип. 82:

ч. 1. Ужгород. 2024. С. 247–255. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/05/39.pdf>

4. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23.12.1993 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 11. ст. 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text>

5. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. ст. 382. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12/conv#n145>

6. Про Національну поліцію України: Закон України від 02.07.2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. ст.379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#n162>

7. Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 03.04.2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 27. ст. 208. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text>

8. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14.10.2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 47. ст. 2051. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18/conv#n186>

9. Про державне бюро розслідувань: Закон України від 12.11.2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 6. ст. 55. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text>